

AVIASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ

UOT: 629.7

DOI: 10.34826/NAA.2022.24.4.005

AVIASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ MƏDƏNİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI

Nağıyev N.T., Rüstəmov R.R.
Milli Aviasiya Akademiyası

*Məqalədə aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin inkişafına təsir edən amillərin müəyyən-
ləşdirilməsi məqsədi ilə mədəniyyət anlayışının meydana çıxması, onun mahiyyətinin açıqlan-
ması, təhlükəsizlik mədəniyyətinin məqsədi və aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsinə
təsiri təhlil edilmişdir.*

*Aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq üçün bütün şəxslərin
təhlükəsizlik qaydalarına şüurlu şəkildə əməl edənə qədər maarifləndirici işlərin davam
etdirilməsinin zəruriliyi qeyd edilmişdir.*

Açar sözlər: *mülki aviasiya, aviasiya təhlükəsizliyi, təhlükəsizlik mədəniyyəti, milli mədə-
niyyət, təşkilat mədəniyyəti, peşə mədəniyyəti, insan amili.*

Aviasiya sahəsi daim təkmilləşdiyi üçün mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi həlli vacib olan məsələ kimi qalmaqdadır [1, 2]. Problemin həlli qismində aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsində “aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin inkişafı və insanın imkanlarının genişləndirilməsi” metodlarının tətbiqi BMAT (Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı) tərəfindən qarşıya qoyulan beş prioritet istiqamətlərə daxil edilmişdir. Müsbət nəticələrə nail olunması üçün səmərəli aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin təşviq edilməsi və onun formalaşmasına təsir edən amillərin təhlili böyük əhəmiyyət kəsb edir [3-5].

Məqalədə məqsəd, aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin inkişafına təsir edən amilləri təhlil etməkdən ibarətdir.

Bu məqsədlə, mədəniyyət anlayışının meydana çıxması, onun mahiyyətinin açıqlanması, təhlükəsizlik mədəniyyətinin məqsədi və aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsinə təsiri təhlil edilmişdir.

Mədəniyyət (cultura) sözü əvvəllər latın dilindən tərcümədə, qorumaq, bəsləmək, becərmək, yetişdirmək mənasını vermiş, hal-hazırda inkişaf, savad, tərbiyə, maarifçilik mənasında işlədilir. Bu anlayış ilk dəfə təxminən 1500-ci ildə (e.ə) məcazi mənada “təhsil vasitəsi ilə becərilmə” kimi işlədilmişdir. XIX əsrin ortalarında müxtəlif cəmiyyətlərin birgə adətləri və həyat yolları barədə fikirlərlə əlaqələndirilmişdir. Mədəniyyət anlayışı populyar, kütləvi, feminist, şəhər və korporativ mədəniyyət və s. kimi fərqli formalarda istifadə olunur [6].

Mədəniyyət elm, əxlaq, ədalət deməkdir. Bunların biri olmazsa, mədəniyyət mövcud ola bilməz. Mədəniyyətin vacibliyi və formalaşdırılması istiqamətində bir neçə dahi şəxslərin fikirlərinə diqqət yetirək:

1. Azərbaycanın şairi, yazıçı və dramaturqu Hüseyn Cavid mədəniyyət anlayışını yüksək səviyyədə qiymətləndirərək, “Turana qılıncdan daha kəskin, ulu qüvvət; Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!” demişdir [7].

2. XX əsrdə ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan xalqımızın mədəni həyatında yeni bir dövr başlanmışdır. Ulu öndər qeyd edirdi ki, “xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir”, “Təhlükəsizlik mədəniyyəti cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsidir və insanların təhlükələrdən sığortalanmasının əsas amilidir” [8].

3. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Əbu Turxan demişdir “İctimai həyatda üzə çıxan ancaq zahiri mədəniyyətdir”, “Elm inkişafın ön cəbhəsidir, mədəniyyət isə onun ictimai həyatda buraxdığı izdir”.

4. Məşhur tədqiqatçı Y.M. Lotmanın: “şüurdakı hər hansı dəyişiklik maddi mədəniyyətin dəyişilməsinə təsir edir”, “mədəniyyət təkcə binanı yaratmır, o, həm də insanları yaradır” kimi fikirləri vardır və s.

Göründüyü kimi, mədəniyyət - ədəbiyyat və incəsənət daxil olmaqla, cəmiyyətin və ya sosial qrupların maddi, mənəvi, intellektual, eləcə də emosional xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirən, insanların həyat tərzini, birgə yaşayış qaydalarını, mənəvi dəyərlər sistemini əhatə edən xüsusiyyətlərin məcmusudur [9]. Başqa sözlə desək, mədəniyyət, təşkilatın gündəlik fəaliyyətinə xas olan normalar, inanclar, dəyərlər, münasibət və fərziyyələr toplusudur, təşkilatın bütün xidməti personalının hərəkət və davranışlarında əks olunmalıdır.

Fərqli mövqelərdən yanaşılaraq mədəniyyət anlayışının mahiyyəti müxtəlif formada izah edilir. Ümumiyyətlə, mədəniyyət dedikdə, ictimai qrup, fərdi varlıq və şüurun vəziyyəti, eləcə də həmin vəziyyətin dəyişilməsi sahəsində fəaliyyət başa düşülür. Varlığın vəziyyətinin dəyişilməsindəki fəaliyyət çox vaxt maddi vəziyyət hesab edilir. Varlıq haqqında təsəvvürlərin dəyişilməsi istiqamətində fəaliyyətin nəticələri adətən mənəvi mədəniyyət kimi təsəvvür edilir. Maddi və mənəvi mədəniyyət anlayışları qarşılıqlı şəkildə əlaqəlidir. Mənəvi mədəniyyətin mənəvi istehsal ilə eyniləşdirilməsi düzgün deyil. Mənəvi istehsal - dəyər, norma və ideyalar kompleksidir. Mənəvi mədəniyyət olduqca geniş anlayışdır və mənəvi istehsal da ona aid edilir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq, demək olar ki, mədəniyyət maddi və mənəvi dəyərlərin vəhdətidir. Mədəniyyət - bütün tarix boyu cəmiyyətin sahib olduğu maddi və mənəvi varlıqların toplusudur, eləcə də onların yaradılması xüsusiyyəti və bəşəriyyətin tərəqqisi üçün onlardan istifadə etmək və onları nəsildən-nəsilə ötürmək bacarığıdır. Mədəniyyət insanın sirli-sehirli aləmidir. İnsanın özünü dərk etməsi və şəxsiyyətin mövcudluq metodudur [10, səh. 24-28].

Mədəniyyət müxtəlif forma və növlərinin fərqləndirildiyi dini, regional, milli, tarixi, ərəzi, cəmiyyətin fəaliyyət sahəsi və s. kimi bir neçə meyar ilə xarakterizə edilir [11]. Mədəniyyət anlayışı, milli, peşə və təşkilat olmaqla əsasən üç komponentin integrasiyası kimi başa düşülür.

Milli mədəniyyət - müəyyən ölkədə, dövlətdə insan birliyinin mənəvi həyatını səciyyələndirən simvolların, inancların, varlıqların, dəyərlərin, normaların, davranış nümunələrinin məcmusudur [12].

Peşə mədəniyyəti - tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq, işə münasibətdə insanın fərdi xüsusiyyətləri ilə əlaqəli mədəniyyət növüdür. Peşə mədəniyyəti istənilən əmək növü ilə bağlı bütün nəzəri biliklərin və praktiki vərdişlərin məcmusunu əhatə edir. Peşə mədəniyyətində bacarıq səviyyəsi ixtisas və ixtisas dərəcəsi ilə müəyyən edilir [13, səh. 6-8].

Təşkilat mədəniyyəti müəssisədə (təşkilatda) baş verən sosial hadisədir və onun fəaliyyətinə yönəlmiş dəyərlər, inanclar, normalar və qaydalar sistemidir. Mədəniyyətin bu ayrılmaz komponenti müəssisəni digərlərindən fərqləndirən bir sıra spesifik xüsusiyyətlərə malikdir və bir qayda olaraq təşkilatın tarixi inkişafının məhsuludur [14].

Təşkilat mədəniyyəti xidməti personalın fərdi xüsusiyyətlərindən və vəzifələrindən asılı olmayaraq, daimi qarşılıqlı fikir mübadiləsinin, münasib davranış normalarının keyfiyyətinin, effektiv ünsiyyət üsullarının inkişafı nəticəsində təkmilləşdirilə bilər.

Təşkilat mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün təhlükəsizlik məsələlərinin həllində fəaliyyətin xarakterini və mahiyyətini əks etdirən kollektivçilik, emosionallıq, tarixilik, dinamiklik xüsusiyyətləri də mühüm əhəmiyyət kəsb edir [14, səh. 10-11]. Bütün bu xüsusiyyətlər təhlükəsizlik mədəniyyətində cəmlənib və cəmiyyətin təhlükəsizliyi ilə bağlı təşkilat üzvlərinin davranışında müəyyənədicilə amil hesab edilir.

Təhlükəsizlik mədəniyyəti - xidməti personalı potensial və arzuolunmaz hallardan qorumaq üçün tətbiq olunan qaydalara, prosedurlara, üsullara, texnologiyalara və texniki vasitələrə verilən addır. Ümumiyyətlə, təhlükəsizlik mədəniyyətinin məqsədi təsadüfi hadisələrin baş vermə ehtimalını minimuma endirməkdir [15]. Bunun üçün potensial təhlükəli şəxslərin məqsədyönlü və planlı şəkildə qrupa daxil olmaq niyyətlərini anlamaq və təşkilat daxilində terror və qanunsuz

müdaxilə aktları törətmək cəhdlərinin qarşısını almaq, qrupa vura biləcək ziyanların təsirini azaltmaq, məxfi məlumatların qorunması istiqamətində effektiv və müntəzəm işlər görmək məqsəduyğundur.

Təhlükəsizlik mədəniyyəti bütün sahələrdə, eləcə də aviasiya müəssisəsi daxilində qarşılıqlı fəaliyyət göstərən idarə və xidmətlər arasında formalaşmış təhlükəsizlik xüsusiyyətlərinə və peşəkar davranışlara təsir edir. Burada mədəniyyət, aviasiya müəssisəsinin xidməti personalının malik olduqları mədəni keyfiyyətlərin və peşəkar xüsusiyyətlərin real həyatda əks olunması ilə xarakterizə olunur. Mədəniyyətin komponentləri arasındakı qarşılıqlı əlaqəni təhlil edib, onların inkişaf mexanizmini möhkəmləndirmək bütün sahələrdə, xüsusən də aviasiyada təhlükəsizlik məqsədi ilə nəzarət tədbirləri üçün vacib hesab edilir.

Təhlükəsizlik məqsədi ilə nəzarət - terror və qanunsuz müdaxilə aktlarında istifadə oluna biləcək təhlükəli maddə və ya əşyaların aeroportun təhlükəsizlik zonalarına keçirilməsinin qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər hesab edilir [1, səh. 19]. Deməli, aeroportlarda təhlükəsizlik tədbirlərini təkmilləşdirmək üçün aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinə xüsusi diqqətin yetirilməsi zəruridir. Uzun müddət mövcud olan təhlükəsizlik mədəniyyətindən fərqli olaraq, aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyəti 11 sentyabr 2001-ci ildə baş vermiş terror hücumlarından sonra daha qabarıq görünməyə və inkişaf etməyə başlamışdır [16].

Aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyəti - aviasiyanın gündəlik fəaliyyətinə xas olan və fəaliyyət göstərən bütün xidmətlərin əməkdaşlarının hərəkətlərində və davranışlarında əks olunan təhlükəsizliklə bağlı normalar, xüsusiyyətlər, münasibətlər və fərziyyələr toplusudur [2].

Aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyəti sahəsində proqramların və kampaniyaların inkişaf etdirilməsi üçün BMAT tərəfindən Təhlükəsizlik Mədəniyyəti Kampaniyasının Başlanğıc Paketi hazırlanmışdır. Burada müsbət təhlükəsizlik mədəniyyətinin yüksəldilməsi üçün effektiv təhlükəsizlik davranışlar və hərəkətlər müəyyən edilir [17].

Aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyət səviyyəsinin ölçülməsi və yüksəldilməsi imkanları başadüşmə, qiymətləndirmə və təkmilləşdirmə kimi üçmərhləli yanaşma ilə yerinə yetirilir.

“Başadüşmə” mərhələsində effektiv təhlükəsizlik mədəniyyətini yaradan müsbət iş mühiti, təlim, liderlik, potensial təhlükəni hiss etmək qabiliyyəti, ayıq-sayıqlıq, qeydiyyat və hesabat sistemləri, hadisəyə dərhal reaksiya vermə imkanları, informasiya təhlükəsizliyi və effektivlik tədbirləri kimi bir sıra əsas komponentlər müəyyən edilir. Sadalanan komponentlər aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsinə uyğun olaraq aşağıdakı aspektlərin nəzərə alınması ilə təhlil edilsə, daha faydalı olar:

- psixoloji aspektlər (insanların hissləri);
- davranış aspektləri (insanların hərəkətləri);
- situasiya aspektləri (müəssisənin imkanları).

Sadalanan aspektlər nəzərə alınaraq təhlil edildikdən sonra “qiymətləndirmə” mərhələsinə keçmək asan və məqsədyönlü hesab edilir. Bu mərhələdə komponentlər üçün optimal qiymətləndirmə metodu seçilməklə aviasiyada hal-hazırda göstəricilərin hər birinin təqdim edilmə səviyyəsi müəyyən edilə bilər. Məsələn, personalın aviasiyada təhlükəsizliklə bağlı təəssürat göstəricilərini müsahibələr və ya sorğular vasitəsilə qeydə almaq, aviasiya təhlükəsizliyi personalının fəaliyyətinə aid olan göstəriciləri isə müşahidələrlə qiymətləndirmək mümkündür [18].

“Təkmilləşdirilmə” mərhələsində, normalar, prinsiplər, münasibətlər və fərziyyələr sistemini gücləndirmək üçün tədbirlərin hazırlanması vacibdir. Bu cür tədbirlər aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsini asanlaşdırmağa yönəldilir [4, 19]:

a) təhlükəsizliyi daim gücləndirməyə, habelə risklərin azaldılması baxımından mühafizə sisteminin səmərəliliyini və effektivliyini artırmağa;

b) bütün xidməti personalın təhlükəsizlik riskləri ilə bağlı məlumatlılığını və ayıq-sayıqlığını, habelə bu risklərin müəyyən edilməsi, aradan qaldırılması və azaldılması prosesində oynadıqları rol haqqında məlumatlılığı təşviq etməyə;

c) stressli vəziyyətdə də təhlükəsizlik tədbirlərinə əməl olunmasını təmin etmək üçün lazımı səylər göstərməyə;

d) insidentlər zamanı hadisələri proqnozlaşdırmağa və müstəqil qərar qəbul etməyə;
e) pozuntular aşkar edildikdə, digər orqanların xidməti personalını xəbərdar etməyə;
f) insidentlər və ya şübhəli fəaliyyətlər barədə dərhal məlumat verməyə;
g) konfidensial aviasiya təhlükəsizliyi məlumatlarının işlənməsinə dair prosedurlara əməl etməyə və s.

Göründüyü kimi, aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi mərhələsi əsasən aviasiya təhlükəsizliyi xidmətinin personalı ilə aviamüəssisənin digər orqanlarının işçiləri arasında effektiv qarşılıqlı əlaqə ilə xarakterizə olunur. Effektiv təhlükəsizlik mədəniyyəti təkmilləşdirmələrin aktiv axtarışı, təhlükələrə qarşı ayıq-sayıq münasibət və davamlı monitoring, təhlil və araşdırma ilə əlaqələndirilir [20, səh. 29].

Ümumiyyətlə, səviyyənin ölçülməsi və yüksəldilməsi mərhələlərini təhlil etdikdə görürük ki, aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətində insan amilinin özünə məxsus rolu və imkanları əhəmiyyətli dərəcədə genişdir. Buna görə də, insan amilinin bu sahəyə təsirinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinə insan amilinin təsiri məsələsinə baxaq. Aviasiya sahəsi terroristlər üçün son dərəcə riskli hədəf olaraq qaldığı üçün aviasiya təhlükəsizliyi getdikcə daha mürəkkəb risk faktorları ilə üzləşir. Beynəlxalq ictimaiyyətin hadisələrə reaksiyasında əsas keçid reaksiya mədəniyyətindən qarşısının alınması mədəniyyətinə keçiddir. Hava limanları müasir antiterror sistemləri ilə, o cümlədən xüsusi texniki vasitələrlə təchiz olunmuşdur. Bunlara rentgen qurğuları, metal detektorları, ayaqqabılara baxış qurğuları, mikrodalğalı skanerlər, partlayıcı və narkotik maddələri aşkar edən detektorlar, intellektual videomüşahidə sistemləri daxildir. Müasir texniki vasitələr terror və qanunsuz müdaxilə aktlarında istifadə edilə bilən əşyaları yüksək dəqiqliklə aşkar edə bilir [21, səh. 26-30]. Lakin texniki vasitələr ilə təhlükəsizliyə zəmanət vermək mümkün olmur, çünki bunlar insan (operator) tərəfindən idarə olunur. Operatorun mədəni-əxlaqi keyfiyyətləri, məsuliyyəti, işə həvəsli yanaşması, nəzəri və praktiki cəhətdən hazırlığı və sair parametrlər aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin yüksəldilməsinin zəruri mənbələridir.

İnsan amili eyni zamanda aviasiya təhlükəsizliyinə kifayət qədər ciddi təhlükə yarada bilər. Aviasiya qəzalarının 80-85%-i insan amili ilə bağlıdır. Ona görə də, aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsində müsbət nəticələrə nail olunması üçün səmərəli aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin təşviq edilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Yüksək idarəetmə səviyyəsində güclü aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyəti formalaşdırılmalı və təşkilatın bütün strukturuna yayılmalıdır. Yaxşı təhsil almış, motivasiya edilmiş və peşakar kadrların mövcudluğu aviasiya təhlükəsizliyinin səmərəli təmin edilməsi üçün zəruri şərtidir [19, 22].

Deməli, riskin idarə edilməsi ilə bağlı fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində mühüm istiqamət insan amilidir. İnsan amili aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin əsasını təşkil edir. Aviasiyanın bütün sahələrində fəaliyyət göstərən personalın iştirakı və öhdəlikləri olmadan ən yaxşı strategiyaların, planların və prosedurların uğur qazanması mümkün deyil. Effektiv təhlükəsizlik mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi yaxşı təhlükəsizlik nəticələrinə nail olmaq üçün vacibdir [4]. Dövlətlər, xidmətlər, aviaşirkətlər və s. üçün əsas problem təkcə aviasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyət göstərənlərdə müsbət təhlükəsizlik mədəniyyətinin mövcud olmasını təmin etmək deyil, əsasən təhlükəsizlik fəaliyyəti ilə birbaşa məşğul olmayanların təhlükəsizlik mədəniyyəti haqqında şüurlu şəkildə düşünməsini və hərəkət etməsini formalaşdırmaqdır.

Nəticə. Aparılmış təhlillərə əsasən demək olar ki, aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin yüksəldilməsi üçün aviamüəssisənin xidməti personalına, səmərəli və digər şəxslərə aşağıda sadalanan formada sosial məsuliyyət qaydalarının aşılınması istiqamətində müvafiq təxirə salınmaz işlərin aparılması zəruridir:

- insanları qorumaq üçün aviasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyət göstərən personala onların sosial funksiyalarının izah edilməsi;
- idarə heyəti tərəfindən aparılmış yoxlamaların nəticələri və qanun pozuntuları müzakirə edilərək, təkmilləşdirilmə yollarının idarədaxili bütün struktur bölmələrə açıqlanması;
- nəqliyyatda təhlükəsizlik qaydaları və pozuntulara görə məsuliyyətlə bağlı səmərəli, digər şəxslərin maarifləndirilməsi və s.

Beləliklə, aviasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq üçün bütün şəxslərlə təhlükəsizlik qaydalarına şüurlu şəkildə əməl edilməsi məqsədi ilə daimi olaraq maarifləndirici işlərin davam etdirilməsi məqsədəuyğundur. Belə olduqda, baş verə bilən terror və qanunsuz müdaxilə aktlarını öncədən müəyyən edib, yeni hədələrin vurduğu ziyanı minimuma endirməklə aviasiya təhlükəsizliyini təkmilləşdirmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Aviasiya təhlükəsizliyi üzrə Dövlət Proqramı və Aviasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Qaydaları // 17 avqust 2020-ci ildə təsdiq edilmişdir. Bakı: Fərman 2020 № 1139. 90 s.
2. Авиационная безопасность. Защита международной гражданской авиации от актов незаконного вмешательства // Приложение 17 к Конвенции о международной гражданской авиации. Монреаль: ИКАО 2022. Издание двенадцатое. 74 с.
3. А.М. Пашаев, Р.Н. Набиев, Г.Д. Велиева, Р.Р. Рустамов. Особенности проектирования автоматизированного дистанционного охранного комплекса / Вопросы безопасности. Москва: 2018 №1. с. 32-51.
4. Global aviation security plan // The 39th Session of the International Civil Aviation Organization Assembly. Montreal: ICAO 2017. 32 p.
5. А.М. Пашаев, Р.Н. Набиев, Г.Д. Велиева. Дистанционная система безопасности взлетно-посадочной полосы Международного Нахичеванского Аэропорта // Известия ЮФУ, Технические науки, Таганрог: 2011 №2. с. 249-255.
6. Мədəniyyət və İdman.
<https://www.coe.int/az/web/compass/culture-and-sport#6> [son daxilolma 30.12.2022].
7. Mədəni irsimiz - milli sərvətimiz. <https://science.gov.az/en/news/open/16672> [son daxilolma 30.12.2022].
8. Milli mədəniyyətimiz Heydər Əliyev ideyalarından güc alır.
<http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/may/118120.htm> [son daxilolma 30.12.2022].
9. Mədəniyyət haqqında // 21 dekabr 2012-ci ildə təsdiq edilmişdir (13 may 2022-ci il tarixdə olan dəyişiklik və əlavələr) – Bakı: Qərar № 506, 2022. 28 s.
10. Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər / kitab. Bakı 2009. 444 s.
11. Виды и формы культуры.
<https://skysmart.ru/articles/obshestvoznaniye/vidy-i-formy-kulturi> [son daxilolma 30.12.2022].
12. Матиашвили В.М. Национальная культура: мягкий элемент социума с твердым характером // - Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Социальные науки, 2013 №4 (32), с. 56-61.
13. Сысоева Е.Ю. Основы профессиональной культуры: учеб. пособие / Е.Ю. Сысоева. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 2016. 60 с.
14. Стеклова О.Е. Организационная культура: учебное пособие / О.Е. Стеклова. Ульяновск: УлГТУ 2007. 127 с.
15. Nağıyev N.T., Əhmədova S.T. “İnsan-həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi-mədəniyyət” sistemi // Bakı: Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri, 2019 №1 (21), s. 127-131.
16. Бартенев В.И. Влияние событий 11 сентября 2001 г. на политику США в сфере содействия международному развитию // Вестник Московского Университета. Международные отношения и мировая политика. 2011 № 3 (25), с. 184-217.
17. ICAO Security Culture Toolkit and Starter Pack. <https://www.icao.int/Security/Security-Culture/Pages/ICAO-Resources.aspx>
18. In the development of a positive security culture, what lessons and best practices can we take from the experience of aviation safety? <https://www.icao.int/Security/Security-Culture/Articles/An%20article%20by%20the%20UK%20CAA.pdf>

19. В.И. Финаев, М.Д. Скубилин, Р.Н. Набиев. Синтез и оптимизация систем управления. Монография. /Россия: Таганрог 2010. Изд. «С», 360 с.
20. Руководство по управлению безопасностью полетов (РУБП) // Doc 9859 AN/474. Монреаль: ИКАО 2013. Издание третье. 300 с.
21. Nəbiyev R.N., Nağıyev N.T., Vəliyeva Q.C. Aviasiya təhlükəsizliyinin təmini üçün xüsusi texniki vasitələr. Dərslik. Bakı: Milli Aviasiya Akademiyası, 2018. o425 s.
22. Человеческий фактор - основа культуры авиационной безопасности. <http://kai.kg/mobile/ru/post/497> [son daxilolma 30.12.2022].

REFERENCES

1. Aviasiya tehlikesizliyi uzre Devlet Programi və Aviasiya tehlikesizliyinin temin edilmesi Qaydaları // 17 avqust 2020-ci ildə təsdiq edilmişdir Bakı: Ferman 2020 № 1139. 90s.
2. Aviatsionnaya bezopasnost'. Zashchita mezhdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii ot aktov nezakonno go vmeshatel'stva // Prilozheniye 17 k Konventsii o mezhdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii. Monreal': ICAO 2022. Izdaniye dvenadtsatoye, 74 s.
3. Pashayev A.M., R.N. Nabyev, G.D. Veliyeva, R.R. Rustamov. Osobennosti proyektirovaniya avtomatizirovannogo distantsionnogo okhrannogo kompleksa / Voprosy bezopasnosti. Moskva: 2018 №1. s. 32-51.
4. Global aviation security plan // The 39th Session of the International Civil Aviation Organization Assembly. - Montreal: ICAO 2017. - 32 p.
5. Pashayev A.M., R.N. Nabyev, G.D. Veliyeva. Distantsionnaya sistema bezopasnosti vzletno-posadochnoy polosy Mezhdunarodnogo Nakhichevanskogo Aeroporta / , Izvestiya YUFU. Tekhnicheskkiye nauki, Taganrog: 2011 №2. s. 249-255.
6. Medeniyyet ve idman. <https://www.coe.int/az/web/compass/culture-and-sport#6> [accessed 30.12.2022].
7. Medeni irsimiz - milli servetimiz. <https://science.gov.az/en/news/open/16672> [accessed 30.12.2022].
8. Milli medeniyyətimiz Heydər Əliyev ideyalarından güc alır. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/may/118120.htm> [accessed 30.12.2022].
9. Medeniyyet haqqında //21 dekabr 2012-ci ildə təsdiq edilmişdir (13 may 2022-ci il tarixdə olan dəyişiklik və elavələr) - Bakı: Qərar № 506 2022. 28 s.
10. Namiq Abbasov. Medeniyyet siyasəti və mənəvi dəyərlər / kitab: Bakı 2009. 444 s.
11. Vidy i formy kul'tury. <https://skysmart.ru/articles/obshestvoznaniye/vidy-i-formy-kul'tury> [accessed 30.12.2022].
12. Matiashvili, V.M. Natsional'naya kul'tura:myagkiy element sotsiuma s tverdym kharakterom // - Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Seriya Sotsial'nyye nauki, 2013 №4 (32). s. 56-61.
13. Sysoyeva Ye. YU. Osnovi professional'noy kul'tury: ucheb. posobiye/Ye. YU. Sysoyeva. Samara: Izd-vo «Samarskiy universitet», 2016. -60 s.
14. Steklova O.Ye. Organizatsionnaya kul'tura: uchebnoye posobiye / Ul'yanovsk: UIGTU 2007. 127 s.
15. Ağıyev N.T. Ehmedova S.T. “İnsan-heyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi- medeniyyet” sistemi // - Bakı: Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. 2019 №1 (21). s. 127-131.
16. Bartenev V.I. Vliyaniye sobytiy 11 sentyabrya 2001 g. na politiku ssha v sfere sodeystviya mezhdunarodnomu razvitiyu // Vestn. Mosk. un-ta. Mezhdunarodnyye otnosheniya i mirovaya politika. 2011 № 3 (25). s. 184-217.
17. ICAO Security Culture Toolkit and Starter Pack. <https://www.icao.int/Security/Security-Culture/Pages/ICAO-Resources.aspx>.
18. In the development of a positive security culture, what lessons and best practices can we take from the experience of aviation safety? <https://www.icao.int/Security/Security-Culture/Articles/An%20article%20by%20the%20UK%20CAA.pdf>

19. Finayev V.I. Sintez i optimizatsiya sistem upravleniya. Monografiya. / V.I.Finayev, M.D.Skubilin, R.N. Nabiyev. Rossiya: Taganrog, 2010. Izd. «S», 360 s.
20. Rukovodstvo po upravleniyu bezopasnost'yu poletov (RUBP) // Doc 9859 AN/474. – Monreal': ICAO 2013 Izdaniye tret'ye. 300 s.
21. R.N.Nebiyev, N.T.Nağıyev, Q.C.Veliyeva. Aviasiya tehlikesizliyinin temini üçün xüsusi texniki vasiteler. Derslik /Baki: Milli Aviasiya Akademiyası, - 2017. – 425 s.
22. Chelovecheskiy faktor - osnova kul'tury aviatsionnoy bezopasnosti. <http://kai.kg/mobile/ru/post/497> [accessed 30.12.2022].

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КУЛЬТУРЫ АВИАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Нагиев Н.Т., Рустамов Р.Р.
Национальная Авиационная Академия

В статье анализируется возникновение понятия культуры, раскрытие ее сущности, назначение культуры безопасности и ее влияние на сферу авиационной безопасности с целью определения факторов, влияющих на развитие культуры авиационной безопасности.

В нем также представлены методы достижения повышения культуры безопасности полетов и необходимость непрерывной воспитательной работы до тех пор, пока все люди не будут сознательно следовать правилам безопасности.

Ключевые слова: гражданская авиация, авиационная безопасность, культура безопасности, национальная культура, организационная культура, профессиональная культура, человеческий фактор.

WAYS TO IMPROVING AVIATION SECURITY CULTURE

Nagiyev N.T., Rustamov R.R.
National Aviation Academy

The article analyzes the emergence of the culture concept, the disclosure of its essence, the purpose of security culture and its impact on the sphere of aviation security in order to determine the factors influencing the development of aviation security culture.

It also represents methods to achieve the improvement of the aviation safety culture and the necessity of continuous educational work until all individuals consciously follow the safety rules.

Keywords: civil aviation, aviation security, security culture, national culture, organizational culture, professional culture, human factor.

Rəyçi: f.r.f.d., dosent Nuriyeva Ş.P.

Мüəlliflər haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Nağıyev Nazim Teymur oğlu	Milli Aviasiya Akademiyası	“Nəqliyyat texnologiyaları” fakültəsinin dekanı, h.f.d., dosent	dekan.nazim_nagiyev@mail.ru 497-26-00 (24-95), (30-18)
Rüstəmov Ruslan Rüstəm oğlu	Milli Aviasiya Akademiyası	“Aviasiya təhlükəsizliyi” kafedrasının baş müəllimi və doktorantı	Ruslan_433@mail.ru 497-26-00 (30-18) mob: + 055-593-43-88